

Zbigniew WITCZAK*

 <https://orcid.org/0000-0002-8290-3259>

POLSKA REFORMA WALUTOWA Z 1924 ROKU

Abstrakt

Przedmiot badań: W 2024 r. przypada setna rocznica wprowadzenia nowej waluty w odrodzonym państwie polskim. Ten wieloaspektowy proces był nietatwym przedsięwzięciem, który zrealizowany został przez Władysława Grabskiego i jego rząd, co wpisywało się w szerszy kontekst reform podejmowanych po 1918 r. w niepodległej Polsce. Przedmiotem badań niniejszego artykułu jest reforma walutowa, którą przeprowadzono w Polsce w 1924 r.

Cel badawczy: Celem pracy jest przedstawienie reformy walutowej przeprowadzonej w Polsce w 1924 r., omówienie przyczyn, założeń i sposobów jej przeprowadzenia, w tym jej prawnych i technicznych aspektów. Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy w wyniku jej wprowadzenia udało się osiągnąć cele, jakie zakładała.

Metoda badawcza: Głównymi metodami badawczymi zastosowanymi w artykule są krytyczna analiza literatury przedmiotu oraz analiza historyczna aktów prawnych wprowadzonych w trakcie realizacji reformy.

Wyniki: Reformy, powszechnie znanej pod nazwą reformy walutowej Grabskiego, nie można było uniknąć. Ziemie, które weszły w skład Polski, a które przedtem były składowymi innych organizmów państwowych oraz gospodarczych, wymagały uporządkowania na wielu płaszczyznach, łącznie z potrzebą stabilizacji i unifikacji monetarnej. Stworzenie własnej waluty było jednym z zadań priorytetowych. Sam proces napotkał liczne trudności, jednak reforma dała podwaliny do kreowania polityki gospodarczej młodego państwa.

Słowa kluczowe: reforma walutowa, złoty polski, Władysław Grabski, separacja monetarna.

Klasyfikacja JEL: E42, E52, N14

1. Wstęp

Druga dekada XX w. była ważnym momentem w procesie formowania się państw i narodów europejskich. Koniec I wojny światowej przyniósł Polsce długo oczekiwaną niepodległość. Kształt granic formował się jednak jeszcze kilka lat

* Doktor, Uniwersytet Opolski, Wydział Ekonomiczny, Instytut Ekonomii i Finansów; e-mail: zbigniew.witczak@uni.opole.pl

po zakończeniu globalnego konfliktu, bo aż do 1923 r.¹ Jednak począwszy już od 1918 r., rozpoczęto mozolny proces unifikacji państwa, tworzenia jego podstaw samorządowych, militarnych, instytucjonalnych czy gospodarczych. Ważnym elementem tych działań była reforma walutowa. Wbrew pozorom aspekt ten nie dotyczył tylko sfery ekonomicznej i ujednoczenia środka płatniczego na terytorium kraju, mimo że te były kluczowe. Jedna waluta, a więc prawnie określona jednostka monetarna, posiadająca swoją nazwę, zatwierdzona przez władze krajowe i emitowana przez wyznaczone przez te władze instytucje miała także znaczenie symboliczne. Przeprowadzenie reformy walutowej, a więc procesu niezwykle skomplikowanego, czasochłonnego i wymagającego poniesienia znacznych kosztów, obejmuje wprowadzenie waluty lub zmianę wartości waluty na danym terytorium przez instytucje państwowe lub inne organy sprawujące na tym terenie władzę. Reformy takie często wynikają z trudnej sytuacji gospodarczej państwa, która spowodowana może być głębokim kryzysem lub skutkami wojny². W przypadku Polski dodatkową trudnością był fakt, że kraj złożony był z części, które przez ponad sto lat funkcjonowały w różnych realiach gospodarczych, politycznych, a nawet kulturowych i językowych. Zrozumienie sytuacji społecznej i ekonomicznej, w jakiej podjęto się zmiany waluty jest istotne dla uzyskania szerszego obrazu i trafniejszej analizy oraz oceny podjętego przed stu laty wysiłku.

2. Tło historyczne

Ponowne pojawienie się Polski na arenie międzynarodowej po zakończeniu I wojny światowej zrodziło przed powstałymi w kraju władzami szereg problemów. Zniszczenia spowodowane wojną³, która objęła około 80% powierzchni

¹ Zob. **P. Łossowski**, *Ostatni akt kształtowania granic Drugiej Rzeczypospolitej – podział pasa neutralnego pomiędzy Polską a Litwą w lutym 1923 r.*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 2002/37, s. 27–39; **M. Klimecki**, *Polska granica wschodnia w latach 1918–1921*, Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska 2002/15, s. 49–58; **B. Rusin**, *Lewis Namier a kwestia „linii Curzona” i kształtowania się polskiej granicy wschodniej po I wojnie światowej*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 2013/38, s. 95–116. Tam wszędzie dalsza literatura na ten temat.

² **M. Pracny**, *Czechosłowacka reforma walutowa z 1953 roku*, Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu 2020/8 (2), s. 116.

³ Zob. m.in.: **K. Olszewski**, *Lista strat wojennych Polski przedstawiona Komisji Odszkodowań – Paryż, marzec 1919*, w: **K. Juszyk**, **T. Maresz** (red.), *Historia w tekstach źródłowych*, t. 3, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1999, s. 79–80.

państwa, przesiedleniami⁴ oraz rabowaniem mienia przez wycofujące się wojska doprowadziły do miliardowych strat, co dodatkowo utrudniało budowanie nowego porządku prawnego, administracyjnego i gospodarczego⁵. Kontrasty pomiędzy terenami zajętymi przez różnych zaborców były widoczne w wielu aspektach, między innymi w kwestiach urbanizacyjnych, demograficznych, kulturowych, prawnych, a nawet językowych i religijnych. Dewastacja nie ominęła przemysłu⁶, transportu⁷ czy rolnictwa⁸. Poszczególne części państwa charakteryzowało ogromne zróżnicowanie niemal w każdym aspekcie, np. poziom analfabetyzmu w byłym zaborze rosyjskim miejscami sięgał 80%, podczas gdy na terenie Śląska było to jedynie 1,5%⁹. Problemem była komunikacja – w Galicji obowiązywał lewostronny ruch uliczny, tory w części kraju miały inną szerokość, a sieć dróg podporządkowana była partykularnym celom zaborców¹⁰. Widoczne były spore dysproporcje w potencjale ludnościowym¹¹ i w poziomie rozwoju gospodarczego. PKB *per capita* na ziemiach zaboru rosyjskiego wynosił w 1910 r. 1831 GK USD¹², na ziemiach zaboru austriackiego 1249,

⁴ **M. Przeniosło**, *Straty i zniszczenia wojenne na terenach wiejskich i małomiasteczkowych Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, w: **K. Sierakowska** (red.), *Metamorfozy społeczne, t. 20: Studia i materiały do dziejów społecznych Polski 1914–1918*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2018, s. 289–292.

⁵ **M. Jabłonowski**, *Z dziejów gospodarczych Polski lat 1918–1939*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992, s. 35.

⁶ Zob. np. **A. Jezierski**, **S. Zawadzki**, *Dwa wieki przemysłu w Polsce. Zarys dziejów*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1966, s. 298–306.

⁷ **B. Zientara i in.**, *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973, s. 565.

⁸ **Z. Landau**, **J. Tomaszewski**, *Gospodarka Polski międzywojennej, t. I: W dobie inflacji (1918–1923)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967, s. 173–179.

⁹ **L. Czuma**, *Wkład gospodarczy pokolenia Polski niepodległej (1918–1939)*, Roczniki Nauk Społecznych 1979/7, s. 233–234; **J. Lenart**, *Alfabetyzacja społeczeństwa powiatu kolbuszowskiego i podstawowa oświata dorosłych w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Rocznik Kolbuszowski 2010/10, s. 83–84.

¹⁰ **J. Kaliński**, *Motoryzacja a infrastruktura drogowa w Polsce po 1918 r.*, w: **T. Głowiński**, **R. Klementowski** (red.), *Na łądzie, w wodzie i w powietrzu... Z dziejów transportu i komunikacji na ziemiach polskich na przestrzeni wieków*, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2014, s. 137–140.

¹¹ **B. Ogórek**, *Terytorialne zróżnicowanie demograficznych skutków I wojny światowej w populacji II Rzeczypospolitej*, w: **K. Sierakowska** (red.), *Metamorfozy społeczne...*, s. 305–328.

¹² **R.C. Geary**, *A Note on the Comparisons of Exchange Rates and Purchasing Power Between Countries*, Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General) 1968/121 (1), s. 97–99; **H.S. Khamis**, *A New System of Index Numbers for National and International Purposes*, Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General) 1972/135(1), s. 96–121; **J. Bialek**,

a pruskiego 2392¹³. Te różnice dotyczyły także obszarów w ramach jednego zaboru, np. w rosyjskiej części, w guberni warszawskiej PKB *per capita* wynosił 3380 GK USD, a w guberni kieleckiej tylko 861¹⁴. Dla rolnictwa palącym problemem były konflikty społeczne w środowisku wiejskim¹⁵, brak siły pociągowej, nowoczesnych narzędzi oraz zagospodarowanie setek tysięcy hektarów odłogów¹⁶. Władze państwowe musiały zająć się unifikacją prawa, stworzeniem systemu samorządowego, szkolnictwa, służby zdrowia, transportu kolejowego i morskiego, rozbudową sieci dróg, komunikacji i łączności. Niezwykle ważną kwestią było przeprowadzenie reformy systemu finansowego, ujednoczenie waluty w kraju i prowadzenie polityki monetarnej. Mnogość wyzwań miała swoje odzwierciedlenie w sporach i dyskusjach na temat koncepcji odbudowy państwa.

W latach 1918–1939 dochodziło do częstych zmian na fotelach premiera i ministrów. W dwudziestoleciu międzywojennym sformowano aż 30 gabinetów, a funkcję premiera pełniło w sumie 21 polityków (niektórzy kilkukrotnie)¹⁷. Taka sytuacja nie sprzyjała prowadzeniu długofalowej i stabilnej polityki w tak trudnym okresie. Interesująca nas z perspektywy niniejszego artykułu osoba premiera Władysława Grabskiego obejmowała urząd Prezesa Rady Ministrów dwukrotnie. Pierwszy raz fotel premiera objął Grabski 23 czerwca 1920 r., a jego rządy trwały jedynie miesiąc¹⁸. Powołany na to stanowisko w trudnej sytuacji walki z bolszewikami zapamiętany został głównie z trzech wydarzeń: ogłoszonego w czerwcu 1920 r. w sejmie exposé, ustawy o reformie

Wykorzystanie danych skanowanych do pomiaru inflacji – doświadczenia międzynarodowe i wyzwania metodologiczne, Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician 2020/65 (1), s. 9–33.

¹³ **M. Bukowski i in.**, *Rozwój regionalny ziem polskich pod zaborami. Porównanie poziomu produktu brutto per capita na dzisiejszych terenach Polski na przełomie XIX i XX w. (wyniki pierwszych estymacji)*, Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych 2017/78, s. 193.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ **W. Stankiewicz**, *Konflikty społeczne na wsi polskiej 1918–1920*, Warszawa 1963.

¹⁶ **J. Kaliński, Z. Landau**, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003, s. 58–63.

¹⁷ **Z. Girzyński, J. Klaczkowski, W. Piasek** (red.), *Premierzy i ministrowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Instytut De Republica, Warszawa 2023.

¹⁸ **J. Goclon**, *Rząd Władysława Grabskiego (23 VI–24 VII 1920 r.), skład, działalność i pozycja wobec Rady Obrony Państwa*, Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym 2011/8 (3) 18, s. 75–101; **B. Przybysz**, *Pierwszy rząd Władysława Grabskiego. Planowany jako przejściowy czy przejściowy z konieczności?*, Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego 2018/34, s. 225–232.

rolnej z 15 lipca 1920 r.¹⁹ oraz z udziału w rozmowach z brytyjskim premierem w Spa, które zakończyły się niekorzystnymi i niepopularnymi wśród polskiej dyplomacji decyzjami²⁰. Druga kadencja Władysława Grabskiego (19 XII 1923 – 14 XI 1925) była nie tylko dłuższa, ale także istotniejsza z perspektywy polityki gospodarczej Polski w dwudziestoleciu międzywojennym, między innymi dzięki przeprowadzeniu przez Grabskiego reformy walutowej w 1924 r.

3. Sytuacja walutowa Polski po odzyskaniu niepodległości

Problemy, które stały przed utworzonymi strukturami państwa polskiego, wymagały znacznych nakładów finansowych, jednak niedostatek środków pieniężnych był bardzo odczuwalny i ograniczał możliwości władz. Dodatkowym problemem, utrudniającym funkcjonowanie państwa niemal na każdym szczeblu była wielowalutowość. Na terytorium kraju w obiegu funkcjonowały różne waluty, co było jedną ze spuścizn po okresie rozbiorów. Marki niemieckie, marki polskie, ruble, hrywny, ostruble²¹, ostmarki²², karbowańce²³ to tylko niektóre z pieniędzy, które były w obiegu w kraju²⁴. Na obszarze byłych zaborów obowiązywały różne taryfy celne i podatkowe, co dodatkowo utrudniało ujednoczenie systemu płatniczego²⁵. Już w marcu 1919 r. ogłoszono zakaz wwożenia do kraju zagranicznych środków płatniczych. Wprowadzono dwuwalutowość, która w praktyce oznaczała, że na byłych terenach zaborów prawnie obowiązującymi środkami płatniczymi były główne waluty wcześniej tam funkcjonujące oraz marka polska²⁶. 15 stycznia 1920 r. marka polska stała się prawnym środ-

¹⁹ Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej, Dz.U. z 1920 r., nr 70, poz. 462.

²⁰ M.in. uznanie wschodniej granicy Polski na linii Curzona, niekorzystny podział z perspektywy polskiej racji stanu podziału Śląska Cieszyńskiego, Orawy, Spiszu oraz kwestii Gdańska.

²¹ Waluta wprowadzona w 1916 r. przez niemieckie władze okupacyjne m.in. na Suwalszczyźnie, Wileńszczyźnie czy w Litwie i Łotwie.

²² Jednostka monetarna, która wyparła ostruble.

²³ Waluta obowiązująca w Ukrainie w latach 1918–1920.

²⁴ **U. Zagóra-Jonszta**, *Unifikacja pieniądza i walka z inflacją markową w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2011/168, s. 471; **Z. Landau, J. Tomaszewski**, *Gospodarka Polski międzywojennej...*, s. 276; **L. Barański**, *Dzieje pieniądza polskiego*, w: *Przemysł i handel 1918–1928*, „Przemysł i Handel”, Warszawa 1928, s. 58–61.

²⁵ **P. Grata**, *Polityka podatkowa Drugiej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych 2012/72, s. 132–139.

²⁶ **M. Krajewski**, *Historia gospodarcza Polski do 1989 roku: zarys problematyki*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2000, s. 289–290; **A. Jezierski**, *Historia gospodarcza Polski*, Key Text, Warszawa 2010, s. 227.

kiem płatniczym na terenie całego kraju²⁷. Kwestię wielowalutowości na terenie całego kraju zakończono definitywnie dopiero w 1923 r.²⁸

Propozycje i projekty reformy walutowej były omawiane niemal od początku funkcjonowania państw polskiego po I wojnie światowej²⁹. Już w 1919 r. przyjęto nazwę dla nowej waluty – złoty polski³⁰, chociaż w trakcie dyskusji nad nią kreowano różne inne nazwy, np. piast, lech, pol, polon czy kościuszkowski³¹. Dyskutowane były głównie dwie koncepcje drogi do wprowadzenia reformy walutowej. Pierwsza, tzw. szkoła krakowska, zakładała osiągnięcie równowagi budżetu państwa, następnie stabilizację pieniądza i reformę oznaczającą konwersję marki na nową walutę. Równowaga budżetowa miała zapobiec wzrastającej emisji pieniądza papierowego, która prowadziła do spadku jego wartości względem złota i dolara. W podejściu tym warunkiem niezbędnym do przeprowadzenia reformy było zaciągnięcie zagranicznych pożyczek, które przeznaczone miały być na stabilizację pieniądza³². W opozycji do podejścia krakowskiej szkoły stała szkoła warszawska, która zakładała, że równowaga budżetowa nie zostanie osiągnięta poprzez wdrożenie programu oszczędnościowego i wzrostu dochodu z tytułu podatków do budżetu państwa. W tym podejściu przewidywano potrzebę waloryzacji podatkowej oraz uzyskanie pożyczek wewnętrznych, aby ustabilizować markę polską. Kolejnym krokiem miało być osiągnięcie równowagi budżetowej, a dopiero wówczas przeprowadzenie reformy³³.

W 1920 r. ówczesny minister skarbu, Władysław Grabski, rozpoczął przygotowania do przeprowadzenia reformy, jednak wojna oraz brak stabilności

²⁷ Ustawa z dnia 15 stycznia 1920 r. w przedmiocie ustanowienia marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej, Dz.U. z 1920 r., nr 5, poz. 26.

²⁸ B. Danowska-Prokop, U. Zagóra-Jonszta, *Stulecie największej polskiej inflacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2024, s. 62.

²⁹ Zob. m.in.: D. Grzybek, *Główne stanowiska w polskiej debacie o stabilizacji finansowej lat dwudziestych*, w: T. Głowiński (red.), *80. rocznica reform rządu Władysława Grabskiego 1924–2004*, Wrocław 2004, s. 62–84.

³⁰ Ustawa z dnia 28 lutego 1919 r. w sprawie nazwy monety polskiej, Dz.U. z 1919 r., nr 20, poz. 230.

³¹ M. Markowski, *Dyskusja nad nazwą waluty odrodzonej Rzeczypospolitej*, Biuletyn Numizmatyczny 2019/393 (1), s. 56–67.

³² U. Zagóra-Jonszta, *Polityka finansowo-skarbowa rządów przedmajowych. Walka o reformę walutową Władysława Grabskiego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach, 1982/90 (1), s. 82–87.

³³ C. Leszczyńska, *Polska polityka pieniężna i walutowa w latach 1924–1936 w systemie Gold Exchange Standard*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013, s. 101–104.

budżetowej zmusiły go do odłożenia tego procesu na dalszy termin³⁴. Dopiero drugi gabinet premiera Władysława Grabskiego zajął się kwestią reformy, której konsekwencją było wprowadzenie jako obowiązującej waluty polskiego złotego.

Trwająca po 1918 r. walka o kształt granic wymagała stałego finansowania. Wydatki budżetu państwa znacznie przewyższały dochody, co rodziło stale powiększający się deficyt budżetowy. W 1919 r. wynosił on 7 503 miliony marek polskich, rok później było to już 54 biliony marek polskich³⁵. W 1921 r. deficyt wyniósł 116 bilionów marek polskich, a w 1922 r. 445 bilionów³⁶. Stosunkowo szybko sięgnięto po ryzykowny mechanizm dodruku pieniędzy. Tylko w 1919 r. kilkakrotnie podejmowano decyzję o dodatkowej emisji marek polskich³⁷. Podobnie w 1920 r. podwyższano limit emisji marek polskich, z 13 miliardów do aż 55 miliardów³⁸. Tylko w trakcie dwóch pierwszych lat po odzyskaniu niepodległości obrót pieniężny zwiększył się aż sześć razy. Konsekwencją była stale rosnąca inflacja. Problemem było ustabilizowanie kursu marki polskiej.

TABELA 1: Kurs marki polskiej do dolara w latach 1918–1924

Data	Dolary	Marki polskie
1	2	3
12.11.1918	1	8
31.12.1918	1	9
30.06.1919	1	18
21.12.1919	1	110
30.06.1920	1	142
31.12.1920	1	590
30.06.1921	1	2 075
31.12.1921	1	2 922
30.06.1922	1	4 700
31.12.1922	1	17 800

³⁴ **W. Grabski**, *Projekt programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po wojnie*, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1920, s. 10.

³⁵ **S.A. Kempner**, *Rozwój gospodarczy Polski od rozbiorów do niepodległości*, Warszawa 1924, s. 328.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Zob. **U. Zagóra-Jonszta**, *Unifikacja pieniądza...*, s. 473.

³⁸ **Z. Landau, J. Tomaszewski**, *Gospodarka Polski międzywojennej...*, s. 279.

TABELA 1 (cd.)

1	2	3
30.06.1923	1	10 400
31.12.1923	1	6 375 000
27.04.1924	1	9 250 000

Źródło: **J. Zdziechowski**, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, „Biblioteka Polska”, Warszawa 1925, s. 11; **B. Zientara i in.**, *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973, s. 568.

Jak widać w tabeli 1, zmiany następowały bardzo dynamiczne. Tylko pomiędzy 31 grudnia 1918 r. a 31 grudnia 1920 r. kurs marki polskiej względem dolara wzrósł z 8 do 590. Na koniec 1921 r. było to 2922,50, na koniec 1922 r. 17 800, a 31 grudnia 1923 r. już 6 375 000 marek polskich za jednego dolara³⁹.

Początkowo inflacja była korzystnym zjawiskiem dla odbudowującej się gospodarki, a budżet państwa dodatkowo korzystał na podatku inflacyjnym⁴⁰. Również przedstawiciele przemysłu z zadowoleniem przyjmowali inflację, zwłaszcza że otrzymywane od rządu pożyczki spłacali w stale deprecjonowanej marce polskiej⁴¹. W dłuższej perspektywie równoważenie budżetu poprzez emisję pieniądza nie mogło jednak wyprowadzić kraju z narastającego zagrożenia hiperinflacją⁴². Skalę problemu pokazują dane zawarte w tabeli 2.

TABELA 2: Inflacja w Polsce według kursu marki polskiej do dolara (w %) w ujęciu miesięcznym i rocznym

Miesiąc/rok	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924
1	2	3	4	5	6	7	8
Styczeń	–	22,2	30,8	33,9	17,9	100,3	45,9
Luty	–	9,1	10,4	12,7	17,9	25,6	–0,5
Marzec	–	12,5	–1,8	–8,6	–4,7	–5,5	0,0
Kwiecień	–	14,3	16,1	0,4	5,4	10,2	0,0

³⁹ **B. Zientara i in.**, *Dzieje gospodarcze Polski...*, s. 568.

⁴⁰ Zob. m.in.: **E. Taylor**, *Inflacja polska*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926, s. 280; **J. Zdziechowski**, *Mit złotej waluty*, Biblioteka Polska, Warszawa 1937, s. 219.

⁴¹ W 1919 stopień deprecjacji marki polskiej względem złota wynosił 231%, w 1921 było to 509%, a w 1923 już 35430%, zob. **E. Taylor**, *Inflacja polska...*, s. 68.

⁴² **K. Kozłowski** (red.), *Problemy gospodarcze Drugiej Rzeczypospolitej*, PWE, Warszawa 1989, s. 255–256.

1	2	3	4	5	6	7	8
Maj	–	–2,8	–0,6	23,8	–1,8	13,4	–
Czerwiec	–	16,7	–21,4	104,2	17,4	96,7	–
Lipiec	–	12,3	33,9	0,7	29,3	89,2	–
Sierpień	–	42,5	12,8	36,2	42,0	26,6	–
Wrzesień	–	25,0	26,2	130,0	2,8	40,6	–
Październik	–	17,9	10,2	–52,7	59,5	360,6	–
Listopad	6,3	86,7	71,4	15,8	22,5	119,3	–
Grudzień	5,9	43,0	15,7	–18,6	2,8	80,3	–
Roczna stopa inflacji	–	1123,6	435,8	395,3	509,1	35 714,6	–

Źródło: **W. Morawski**, *Władysław Grabski, polityk, mąż stanu, reformator*, Wydawnictwo NBP, Warszawa 2004, s. 11.

Powszechna drożyzna rosnąca w zawrotnym tempie spowodowała, że podatek inflacyjny przestał być dla budżetu państwa opłacalny. Również dla przemysłu utrzymywanie inflacji przestało przynosić korzyści. W październiku 1923 r. inflacja wyniosła aż 360% miesięcznie⁴³. Opanowanie tego zjawiska było fundamentalne dla skuteczności wprowadzenia nowego pieniądza w kraju.

W styczniu 1923 r. Władysław Grabski przyjął stanowisko ministra skarbu. Jego celem było wdrożenie reformy budżetowej, poprawa stanu finansów państwa, a następnie przeprowadzenie reformy walutowej. W założeniu zakładanych zmian było między innymi odejście od nominalnego naliczania podatków i oparcie ich na indeksie cen hurtowych, a w praktyce o kurs franka szwajcarskiego. Działania te miały między innymi uszczelnić terminowe dokonywanie płatności przez podatników. Grabski zakładał, że przygotowania do wprowadzenia nowej waluty zajmą trzy lata⁴⁴. Na chwilę udało się opanować rosnącą inflację. W maju 1923 r. doszło do zmian w rządzie oraz ponownego szybkiego wzrostu cen. W czerwcu minister skarbu podał się do dymisji. Nie oznaczało to, że zaprzestano działań dążących do wprowadzenia nowej waluty⁴⁵.

⁴³ **W. Morawski**, *Gospodarka II Rzeczypospolitej*, w: **K. Persak** (red.), *Polski wiek XX*, t. I, Bellona i Muzeum Historii Polski, Warszawa 2009, s. 283–284.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 281–282.

⁴⁵ Np. wprowadzono podatek majątkowy, **Z. Landau**, *Działalność gospodarcza Władysława Kucharskiego (1884–1964)*, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 1977/3, s. 352.

Jednak pod koniec 1923 r. Władysław Grabski objął urząd premiera i ministra skarbu. Odbyło się to w sytuacji bardzo trudnej z perspektywy finansów państwa. Spadek realnych dochodów społeczeństwa, hiperinflacja, rosnący deficyt budżetowy, niezadowolenie społeczne, niedostatki towarów. Kwestie inflacji oraz stabilizacji gospodarki były wyzwaniami Grabskiego i jego gabinetu. Opanowanie inflacji, której skala w 1923 r. miała drastycznie negatywne skutki także na nastroje społeczne, było kluczowe dla skuteczności wprowadzenia proponowanych zmian. Rosnące koszty życia i pogarszające się warunki bytowe nie sprzyjały zdecydowanym ruchom finansowym państwa i były przyczyną ruchów społecznych, w tym nawet strajków. Stosunek nadmiernych wydatków do dochodów państwa, spowodowany wojną oraz potrzebą scalenia państwa i jego odbudowy, kompensowano dodrukiem pieniędzy. Luka podatkowa wynikająca ze słabej kondycji przedsiębiorstw oraz nieszczelnością aparatu skarbowego także utrudniała opanowanie inflacji⁴⁶.

Realizacja postawionego przed premierem Grabskim celu, jakim była stabilizacja waluty oraz przeprowadzenie reformy, miała zostać zrealizowana poprzez akcję oszczędnościową, pożyczki wewnętrzne oraz wzrost dochodów budżetowych między innymi poprzez politykę podatkową⁴⁷. Wpisywała się ona w szerszy program reform państwa, które realizowano w dwudziestoleciu międzywojennym, między innymi reform ustrojowych, systemu bankowego, reformy skarbowej, reformy rolnej, rolnictwa czy szkolnictwa.

4. Reforma walutowa Władysława Grabskiego

Na początku 1924 r. Grabski zapowiedział, że od lutego zostanie wstrzymany dodruk pieniądza⁴⁸. Przeprowadzono reformę taryf przewozowych, która miała ograniczyć potrzebę dotowania przez państwo PKP, ustabilizowano kurs marki polskiej na poziomie 9,35 mld marek polskich za dolara amerykańskiego⁴⁹, wprowadzono oszczędności w administracji państwowej⁵⁰, podniesiono niektóre

⁴⁶ T. Skrzyński, *Walka z inflacją w Polsce w latach 1918–1927. Reforma Władysława Grabskiego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie 2007/733, s. 220.

⁴⁷ W. Malinowski, *Stabilizacja waluty w Polsce w latach 1924 i 1927 w świetle literatury*, Towarzystwo Ekonomiczne w Krakowie, Kraków 1932, s. 16.

⁴⁸ W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej*, Warszawa 1927, s. 35–37.

⁴⁹ T. Skrzyński, *Programy walki z hiperinflacją – reformy Władysława Grabskiego i Leszka Balcerowicza*, Zeszyty Naukowe. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne 2004/2, s. 77.

⁵⁰ J. Tomaszewski, *Stabilizacja waluty w Polsce*, Książka i Wiedza, Warszawa 1961, s. 52–54.

podatki czy też zezwolono na sprzedaż części przedsiębiorstw państwowych⁵¹. W styczniu 1924 r. powołano Bank Polski, który miał być emitentem nowej waluty złotego⁵² przez kolejne 20 lat, z możliwością przedłużenia tego prawa⁵³.

Sprzyjające nastroje społeczne, ograniczenie wydatków budżetowych, spadek cen hurtowych oraz dobre zbiory 1923 r. były czynnikami, które niewątpliwie sprzyjały przeprowadzeniu reformy. 14 kwietnia 1924 r. rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o zmianie ustroju pieniężnego wprowadzono w Polsce nową walutę, którą wymieniono z marką polską w stosunku 1 złoty = 1 800 000 marek polskich⁵⁴. Złoty miał być zrównany z frankiem szwajcarskim, a parytet względem dolara określono na 5,18 zł za jednego dolara. Złoty miał mieć pokrycie kruszcowo-dewizowe w wysokości 30%. Bank Polski nie mógł emitować pieniędzy na zlecenie rządu na pokrycie deficytów budżetowych. Emisją bilonu zarządzało jednak Ministerstwo Skarbu, a jego wysokość ustalono na 9,50 zł na osobę. Od 1 lipca 1924 r. marka polska przestała być akceptowanym środkiem płatniczym, a okres jej wymiany na polskiego złotego mijał 1 czerwca 1925 r.⁵⁵ Utrzymanie kursu złotego było możliwe dzięki prowadzeniu restrykcyjnej polityki monetarnej i posiadaniu odpowiednio wysokiego zapasu dewiz, które w momencie wdrażania reformy były na poziomie 229 mln zł⁵⁶.

Kolejnym wyzwaniem stojącym przed rządem było zapewnienie stabilności nowej waluty. Obawiano się recesji oraz nieprzychylnych nastrojów społecznych, co związane było z potrzebą przekonania obywateli, że reformę można było przeprowadzić bez wsparcia zagranicznego finansowania⁵⁷. Rok 1924 zakończono deficytem budżetowym na poziomie około 10%⁵⁸, mimo tego że

⁵¹ Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, Dz.U. z 1924 r., nr 4, poz. 28.

⁵² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego, Dz.U. z 1924 r., nr 7, poz. 65.

⁵³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz.U. z 1924 r., nr 8, poz. 75.

⁵⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz.U. z 1924 r., nr 34, poz. 351.

⁵⁵ **K. Kozłowski** (red.), *Problemy gospodarcze Drugiej Rzeczypospolitej...*, s. 263.

⁵⁶ Złoto 69 mln zł a waluty i dewizy 160 mln zł. *Skrócony bilans otwarcia Banku Polskiego na dzień 27 kwietnia 1924 r., Załączniki do Protokołu RBP z 10 maja 1924 r.*, Archiwum Akt Nowych, Bank Polski SA, sygn. 20, s. 14, 153–154.

⁵⁷ **C. Leszczyńska**, *Polska polityka pieniężna...*, s. 126–127.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 139.

budżet został zasilony nadzwyczajnymi wpływami w wysokości 288 mln zł⁵⁹. Proces dalszej stabilizacji gospodarczej utrudniały jednak takie czynniki jak wojna celna z Niemcami, która rozpoczęła się w 1925 r.⁶⁰ Zniknęła również korzystna dla polskiego przemysłu premia inflacyjna, który to charakteryzował się stosunkowo wysokimi kosztami produkcji. W 1925 r. osiągnięto jedynie 85,9% produkcji przemysłowej z roku 1923⁶¹. Nietrafione okazały się także prognozy dotyczące ściągalsności podatku majątkowego, którego udało się pobrać jedynie nieco ponad 18% z zakładanych 330 mln zł⁶². Nieurodzaj 1924 r. wpłynął na wzrost cen żywności oraz konieczność importowania produktów spożywczych, co oddziaływało niekorzystnie na bilans płatniczy. Zaczęło rosnać bezrobocie oraz presja płacowa w sektorze państwowym i prywatnym, a budżet 1925 r. zamknął się z deficytem 138 mln zł⁶³. Rząd rozpoczął poszukiwanie zagranicznego kapitału, mającego wesprzeć gospodarkę. Fundusze pozyskane poprzez tzw. pożyczkę dillonowską⁶⁴, pożyczkę tytoniową⁶⁵ i zapalczaną⁶⁶ zapewniły dla kasy państwa niecałe 40 mln zł netto⁶⁷. Podniesiono wysokość emisji bilonu do 12 zł na osobę. Zaczęła stopniowo rosnać inflacja. Spadał poziom rezerw dewizowych Banku Polskiego, które w połowie 1925 r. pokrywały jedynie 42% biletów Banku Polskiego, co oznaczało spadek z poziomu 65%⁶⁸.

Powszechny urodzaj 1925 r. spowodował spadek cen żywności i w konsekwencji trudność spłaty zaciągniętych przez rolników kredytów, co uniemożliwiało bankom spłatę zagranicznych zobowiązań.

⁵⁹ W. Malinowski, *Stabilizacja waluty w Polsce...*, s. 17.

⁶⁰ Zob. więcej Z. Klimiuk, *Kształtowanie się polsko-niemieckich stosunków gospodarczych w latach 1918–1928*, *Spółeczeństwo i Polityka* 2022/71 (2), s. 93–95.

⁶¹ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej...*, s. 123.

⁶² W. Malinowski, *Stabilizacja waluty w Polsce...*, s. 18.

⁶³ T. Skrzyński, *Programy walki z hiperinflacją...*, s. 80.

⁶⁴ Z. Landau, *Pożyczka dillonowska przyczynek do działalności kapitałów amerykańskich w Polsce*, *Kwartalnik Historyczny* 1957/64 (3), s. 79–85.

⁶⁵ Z. Landau, *Pożyczka tytoniowa*, *Zeszyty Naukowe SGPiS* 1956/3, s. 61–83.

⁶⁶ Z. Landau, *Działalność koncernu Kreugera w Polsce*, *Przegląd Historyczny* 1958/49 (1), s. 91–120; Tenże, *Władysław Grabski a pożyczki zagraniczne*, *Kwartalnik Historyczny* 1959/66 (4), s. 1185–1206.

⁶⁷ M.M. Drozdowski, *Sukces czy porażka. Reformy Władysława Grabskiego 1924–1925 i reformy Leszka Balcerowicza 1989–1991*, Omnia, Warszawa 1994, s. 44.

⁶⁸ Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1958, s. 26.

Kolejną przeszkodą, jaka zaczęła zagrażać stabilności gospodarki kraju, było widmo kryzysu bliźniaczego – walutowego i bankowego⁶⁹. Spadek wartości złotego, zwłaszcza po kursie rynkowym względem dolara⁷⁰, spowodowany między innymi inflacją bilonową, deficytem w bilansie handlowym i odpływem kapitału oraz spadek salda depozytów bankowych nałożyły się na siebie. Stale spadała wielkość rezerw walutowych. W sierpniu 1925 r. było to 63 mln zł⁷¹. Ograniczenia w wymianie złotego wpłynęły na wzrost jego podaży na rynkach zagranicznych, ponieważ importerzy dokonywali części płatności w złotych polskich. Pod koniec lipca 1925 r. cena dolara zaczęła rosnąć i w ciągu kilku miesięcy wzrosła o 93%⁷². Kryzys bankowy trwał kilka miesięcy, a jego konsekwencjami był upadek kilku banków, pomoc państwowa dla sektora finansowego oraz zmniejszenie depozytów w największych bankach o około 20%. Nie bez znaczenia była liberalna polityka licencyjna państwa wobec banków oraz kiepskiej jakości struktura aktywów tych instytucji. Kryzys bankowy trwał jednak tylko kilka miesięcy. Turbulencje na rynku walutowym trwały dłużej, bo do połowy 1926 r.⁷³

Wzrost pieniądza w obiegu napędzały emisja bilonu oraz kredyty. Tylko w pierwszym półroczu 1925 r. wartość kredytów udzielonych przez Bank Gospodarstwa Krajowego wzrósł z 72 do 126 mln zł, a długoterminowych z 24 do 118 mln zł⁷⁴. Bank Polski próbował prowadzić działania mające zapobiec rosnącej inflacji, między innymi poprzez ograniczenie akcji kredytowej.

We wrześniu 1925 r. premier Władysław Grabski zaprezentował założenia kolejnych kroków, które miały ustabilizować złotego. Działania miały obejmować między innymi zakaz przekraczania emisji pieniędzy skarbowych ponad ustawowe limity oraz uzależnienie wartości banknotów od poprawy bilansu handlowego i zasilenia gospodarki pożyczkami⁷⁵. 12 listopada prezes Banku Polskiego, Stanisław Karpiński, odmówił kolejnych interwencji, argumentując to ryzykiem spadku pokrycia banknotów będących w obiegu

⁶⁹ **G. Kaminsky**, *Currency and banking crises: The early warnings of distress*, Working Paper 2000/178, IMF, Washington D.C., s. 3–4.

⁷⁰ Do około 10 zł. Kurs oficjalny wynosił dalej 5,18 zł.

⁷¹ *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydawnictwa IV. 1925/1926*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, s. 292.

⁷² **A. Jezierski, C. Leszczyńska**, *Bank Polski SA 1924–1951*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 1994, s. 62.

⁷³ **M. Stelmach**, *Polski kryzys walutowy i bankowy 1925 r. Ujęcie ekonometryczne*, *Bank i Kredyt* 2012/43 (6), s. 58.

⁷⁴ **Z. Karpiński**, *Bank Polski 1924–1939...*, s. 26.

⁷⁵ **Z. Landau, J. Tomaszewski**, *Gospodarka Polski międzywojennej...*, s. 196–197.

z ustawową granicą. Pomimo wsparcia udzielonego Grabskiemu przez prezydenta Wojciechowskiego, Karpiński nie zmienił zdania i odmówił dalszych interwencji. W konsekwencji Władysław Grabski zrezygnował z urzędu premiera.

Już w 1925 r. pojawiały się głosy, że reforma walutowa była nieudana, ponieważ próby utrzymywania stabilnego kursu waluty kolidowały z innymi celami polityki gospodarczej⁷⁶. Krytykowano samego Grabskiego i jego upór, bezkompromisowość i zbędny pośpiech przy wdrażaniu reformy⁷⁷. Podawano różne przyczyny załamania się kursu waluty, między innymi nieurodzaj roku 1924, zbyt szybkie tempo wycofywania z obiegu marki polskiej, spadek cen eksportowanych towarów, niezrealizowanie drugiej transzy pożyczki dillonowskiej czy nadmierne wydatki budżetowe⁷⁸. Kwestią poddawaną pod dyskusję był także kurs wymiany marki polskiej na polskiego złotego i ustalenie kursu dolara amerykańskiego. Kurs 5,18 zł zdaniem niektórych powinien determinować wymianę marek na poziomie 2–3 mln marek za polskiego złotego. Pojawiła się nierównowaga parytetu siły nabywczej, gdyż ceny polskich towarów były wyższe w porównaniu z cenami towarów zagranicznych⁷⁹. Działania Grabskiego, który nie czekał na równowagę budżetową oraz pożyczki zagraniczne, spotkały się z krytyką szkoły krakowskiej, która cieszyła się w kraju dużą estymą⁸⁰.

Kolejni premierzy i ministrowie skarbu starali się opanować kurs polskiego złotego i budżet państwa. 13 października 1927 r. prezydent Ignacy Mościcki wydał rozporządzenia zakładające plan stabilizacji gospodarki⁸¹, które przewidywały między innymi podniesienie rezerw dewizowych, liberalizację zasad obrotu towarowego i kapitałowego z zagranicą, powrót do systemu waluty złotej, utrzymanie niezależności Banku Polskiego wobec rządu (podniesiono także kapitał zakładowy ze 100 mln zł do 150 mln zł) oraz utrzymanie

⁷⁶ W. Malecki i in., *Kryzysy walutowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 16.

⁷⁷ Zob. np. M. Pasztor, *Francuskie opinie o polityce skarbowej i walutowej rządu Władysława Grabskiego (1923–1925)*, Mazowieckie Studia Humanistyczne 1999/5 (1), s. 157–165.

⁷⁸ C. Leszczyńska, *Polska polityka pieniężna...*, s. 174–216.

⁷⁹ A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Bank Polski SA 1924–1951...*, s. 62.

⁸⁰ W. Grabski, „Dwa programy”. *Replika w sprawie pożyczki zagranicznej*, Wydawnictwo „Drogi Naprawy”, Warszawa 1927, s. 9–10; F. Młynarski, *Wspomnienia*, PWN, Warszawa 1971, s. 166–175.

⁸¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o planie stabilizacyjnym i zaciągnięciu pożyczki zagranicznej, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 789; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 790.

równowagi budżetowej⁸². Były to fundamenty drugiej reformy walutowej w okresie międzywojennym. Dewaluacja polskiego złotego względem 1924 r. wyniosła 42%, a kurs dolara ustalono na 8,91 zł oraz ograniczono obieg bilonu do 320 mln zł⁸³.

5. Podsumowanie

Polska reforma walutowa 1924 r. nie była jedyną, która dokonała się w Europie po pierwszej wojnie światowej. W listopadzie 1923 r. w Niemczech wprowadzono rentmarkę, w październiku 1923 r. guldena w Wolnym Mieście Gdańsku. Szyling w Austrii został wyemitowany pod koniec 1925 r., a węgierskie pengő w listopadzie 1925 r.⁸⁴ Polska reforma walutowa rozpoczęła się już w 1919 r., a proces prowadzony był etapowo i dopiero po sześciu latach udało się go sfinalizować. Wynikało to między innymi z dużo bardziej skomplikowanego systemu wielowalutowego, zastanego po odzyskaniu niepodległości, niż w innych krajach, pojawienia się inflacji i potrzeby jej opanowania przed wprowadzeniem nowego pieniądza. Poważnym problemem była kwestia deficytu budżetowego i nadmiernej emisji pieniądza – głównie na cele wojenne⁸⁵. Załamanie kursu złotego miało swoje podłoże w ciągu zdarzeń, które poskutkowały ujemnym bilansem handlowym oraz spadkiem rezerw Banku Polskiego⁸⁶. Jako przyczyny tego stanu rzeczy wymienia się między innymi wojnę celną z Niemcami, nieurodzaje, nieszczelność systemu podatkowego, zależność polskiej gospodarki od zagranicy, zbyt wysoko ustalony kurs polskiego złotego, emisję bilonową, niskie cła czy zbyt rozbudowany budżet państwa⁸⁷. Próba oceny reformy przeprowadzonej przez Władysława Grabskiego powinna uwzględniać sytuację gospodarczą, ale i polityczną, w jakiej funkcjonował jego rząd. Ogrom trudności, z jakim borykali się kolejni premierzy, był poważną przeszkodą dla stabilizacji gospodarki i waluty. Należy pamiętać, że w momencie reformy walutowej

⁸² **A. Jezierski**, *O reformie pieniężnej Władysława Grabskiego z 1924 r. Kilka uwag*, *Ekonomista* 1995/1–2, s. 95; **C. Leszczyńska**, *Polska polityka pieniężna...*, s. 19.

⁸³ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego, *Dz.U.* z 1927 r., nr 88, poz. 790; **B. Danowska-Prokop**, **U. Zagóra-Jonszta**, *Stulecie największej polskiej inflacji...*, s. 87–88.

⁸⁴ **W. Morawski**, *Gospodarka II Rzeczypospolitej...*, s. 286–287.

⁸⁵ **M. Pracny**, *Czechosłowacka reforma walutowa z 1919 roku*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 2020/117, s. 331–332.

⁸⁶ **C. Leszczyńska**, *Polska polityka pieniężna...*, s. 224.

⁸⁷ **B. Danowska-Prokop**, **U. Zagóra-Jonszta**, *Stulecie największej polskiej inflacji...*, s. 89–94.

państwo polskie funkcjonowało zaledwie 6 lat, z czego pierwsze kilka w warunkach wojny i walki o granice. Oprócz sił zewnętrznych utrudniających stabilny wzrost, jak np. wojna celna z 1925 r., dochodziły tarcia wewnętrzne. Widać to nawet na przykładzie koncepcji wprowadzenia nowego pieniądza, kiedy rozważano, czy dokonywać tego przy wsparciu zagranicznych funduszy czy nie. Kraje takie jak Niemcy, Austria czy Węgry przeprowadziły reformy walutowe przy pomocy kapitału zagranicznego⁸⁸. Grabski postanowił zrobić to, przynajmniej na początkowym etapie reformy, siłami wewnętrznymi, między innymi po to, aby uniknąć nacisków na ustępstwa polityczne, choćby w zakresie rewizji granicy zachodniej. Na posiedzeniu Komisji budżetowej w 1924 r. Grabski przedstawił uzasadnienie dla oporu przed zaciąganiem zagranicznych pożyczek, wskazując w nim, że takie zobowiązanie nie może w żadnym wypadku przyjmować formy politycznej, która mogłaby stawiać obce państwo w roli zwierzchnika i prowadzić do kontroli Polski na arenie międzynarodowej⁸⁹. Biorąc pod uwagę ówczesną sytuację geopolityczną, obawy takie miały uzasadnione podstawy i można zaliczyć je do sukcesu reformy.

Działania rządu Grabskiego należy rozpatrywać w szerszym kontekście, nie tylko w oparciu o ówczesną sytuację w Europie, ale także w perspektywie całego ciągu reform prowadzonych w kraju od 1918 r. W ich wyniku Polska zwiększyła swoje możliwości kredytowe (Bank Polski, Bank Gospodarstwa Krajowego), co było niezbędne dla finansowania samorządów, przemysłu czy budownictwa. Zmiana waluty była także częścią procesu stabilizacji politycznej, o którą nie było łatwo ze względu na różne koncepcje polityczne i gospodarcze odbudowy kraju. Często rozbieżne wizje były podstawą burzliwej dyskusji i niechęci względem siebie różnych środowisk naukowych i politycznych. Władysław Grabski działał w niezwykle trudnym czasie i późniejsze wydarzenia nie zawsze były łatwe czy wręcz możliwe do przewidzenia. Krytykowanie prowadzonych zmian oraz osoby Grabskiego można również potraktować jako naturalny los reformatorów, zwłaszcza tych, którzy prowadzili swoje działania w trudnych i skomplikowanych czasach.

Analiza reform walutowych prowadzonych w różnych realiach gospodarczych i politycznych może, a właściwie powinna, stanowić jeden z początkowych etapów przy próbach dokonywania podobnych przedsięwzięć. Wyciągnięte z nich wnioski powinny być podstawą do opracowywania efektywniejszych

⁸⁸ J. Kaliński, Z. Landau, *Gospodarka Polski w XX wieku...*, s. 77.

⁸⁹ W. Grabski, *Wybór pism*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1987, s. 315.

modeli, także w kontekście przyjmowania przez kolejne państwa jednolitej waluty europejskiej, euro.

Bibliografia

Źródła

- Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. Rok wydawnictwa IV, 1925/1926, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie systemu monetarnego, Dz.U. z 1924 r., nr 7, poz. 65.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 stycznia 1924 r. w przedmiocie ustanowienia statutu dla banku emisyjnego, Dz.U. z 1924 r., nr 8, poz. 75.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 kwietnia 1924 r. o zmianie ustroju pieniężnego, Dz.U. z 1924 r., nr 34, poz. 351.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o planie stabilizacyjnym i zaciągnięciu pożyczki zagranicznej, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 789; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 października 1927 r. o stabilizacji złotego, Dz.U. z 1927 r., nr 88, poz. 790.
- Skrócony bilans otwarcia Banku Polskiego na dzień 27 kwietnia 1924 r., Załączniki do Protokołu RBP z 10 maja 1924 r., Archiwum Akt Nowych, Bank Polski SA, sygn. 20, s. 14, 153–154.
- Ustawa z dnia 28 lutego 1919 r. w sprawie nazwy monety polskiej, Dz.U. z 1919 r., nr 20, poz. 230.
- Ustawa z dnia 15 stycznia 1920 r. w przedmiocie ustanowienia marki polskiej prawnym środkiem płatniczym na całym obszarze Rzeczypospolitej, Dz.U. z 1920 r., nr 5, poz. 26.
- Ustawa z dnia 15 lipca 1920 r. o wykonaniu reformy rolnej, Dz.U. z 1920 r., nr 70, poz. 462.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 1924 r. o naprawie Skarbu Państwa i reformie walutowej, Dz.U. z 1924 r., nr 4, poz. 28.

Opracowania

- Barański L.**, *Dzieje pieniądza polskiego*, Przemysł i Handel 1928, s. 58–61.
- Bialek J.**, *Wykorzystanie danych skanowanych do pomiaru inflacji – doświadczenia międzynarodowe i wyzwania metodologiczne*, Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician, 2020/65 (1), s. 9–33.
- Bukowski M., Koryś P., Leszczyńska C., Tymiński M.**, *Rozwój regionalny ziem polskich pod zaborami. Porównanie poziomu produktu brutto per capita na dzisiejszych terenach Polski na przełomie XIX i XX w. (wyniki pierwszych estymacji)*, Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych 2017/78, s. 163–198.
- Czuma Ł.**, *Wkład gospodarczy pokolenia Polski niepodległej (1918–1939)*, Roczniki Nauk Społecznych 1979/7, s. 233–244.
- Danowska-Prokop B., Zagóra-Jonszta U.**, *Stulecie największej polskiej inflacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2024.
- Drozdowski M.M.**, *Sukces czy porażka. Reformy Władysława Grabskiego 1924–1925 i reformy Leszka Balcerowicza 1989–1991*, Omnia, Warszawa 1994.

- Geary C.R.**, *A Note on the Comparisons of Exchange Rates and Purchasing Power Between Countries*, Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General) 1968/121 (1), s. 97–99.
- Girzyński Z., Kłaczkowski J., Piasek W.** (red.), *Premierzy i ministrowie Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Instytut De Republica, Warszawa 2023.
- Goclon J.**, *Rząd Władysława Grabskiego (23 VI–24 VII 1920 r.), skład, działalność i pozycja wobec Rady Obrony Państwa*, Klio – Czasopismo Poświęcone Dziejom Polski i Powszechnym 2011/8 (3)/18, s. 75–101.
- Grabski W.**, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej*, Nakładem Księgarni F. Hoesicka, Warszawa 1927.
- Grabski W.**, „*Dwa programy*”. *Replika w sprawie pożyczki zagranicznej*, Wydawnictwo „Drogi Naprawy”, Warszawa 1927.
- Grabski W.**, *Projekt programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po wojnie*, Drukarnia Państwowa, Warszawa 1920.
- Grabski W.**, *Wybór pism*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1987.
- Grata P.**, *Polityka podatkowa Drugiej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki*, Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych 2012/72, s. 129–153.
- Grzybek D.**, *Główne stanowiska w polskiej debacie o stabilizacji finansowej lat dwudziestych*, w: T. Głowiński (red.), *80. rocznica reform rządu Władysława Grabskiego 1924–2004*, Wrocław 2004, s. 62–84.
- Jabłonowski M.**, *Z dziejów gospodarczych Polski lat 1918–1939*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1992.
- Jeziński A.**, *Historia gospodarcza Polski*, Key Text, Warszawa 2010.
- Jeziński A.**, *O reformie pieniężnej Władysława Grabskiego z 1924 r. Kilka uwag*, Ekonomista 1995/1–2, s. 90–96.
- Jeziński A., Leszczyńska C.**, *Bank Polski SA 1924–1951*, Narodowy Bank Polski, Warszawa 1994.
- Jeziński A., Zawadzki S.**, *Dwa wieki przemysłu w Polsce. Zarys dziejów*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1966.
- Kaliński J.**, *Motoryzacja a infrastruktura drogowa w Polsce po 1918 r.*, w: T. Głowiński, R. Klementowski (red.), *Na lądzie, w wodzie i w powietrzu... Z dziejów transportu i komunikacji na ziemiach polskich na przestrzeni wieków*, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2014, s. 137–154.
- Kaliński J., Landau Z.**, *Gospodarka Polski w XX wieku*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2003.
- Kaminsky G.**, *Currency and banking crises: The early warnings of distress*, Working Paper, 2000/178, IMF, Washington D.C., s. 1–38.
- Karpiński Z.**, *Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Polskie Wydawnictwa Gospodarcze, Warszawa 1958.
- Kempner A.S.**, *Rozwój gospodarczy Polski od rozbiorów do niepodległości*, Instytut Wydawniczy „Biblioteka Polska”, Warszawa 1924.
- Khamis S.H.**, *A New System of Index Numbers for National and International Purposes*, Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General) 1972/135 (1), s. 96–121.
- Klimecki M.**, *Polska granica wschodnia w latach 1918–1921*, Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska 2002/15, s. 49–58.

- Klimiuk Z.**, *Kształtowanie się polsko-niemieckich stosunków gospodarczych w latach 1918–1928*, Społeczeństwo i Polityka 2022/71 (2), s. 83–106.
- Kozłowski K.** (red.), *Problemy gospodarcze Drugiej Rzeczypospolitej*, PWE, Warszawa 1989.
- Krajewski M.**, *Historia gospodarcza Polski do 1989 roku: zarys problematyki*, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, 2000.
- Landau Z.**, *Działalność gospodarcza Władysława Kucharskiego (1884–1964)*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 1977/3.
- Landau Z.**, *Działalność koncernu Kreugera w Polsce*, Przegląd Historyczny 1958/49 (1), s. 91–120.
- Landau Z.**, *Pożyczka dillonowska przyczynek do działalności kapitałów amerykańskich w Polsce*, Kwartalnik Historyczny 1957/64 (3), s. 79–85.
- Landau Z.**, *Pożyczka tytoniowa*, Zeszyty Naukowe SGPiS 1956/3, s. 61–83.
- Landau Z.**, *Władysław Grabski a pożyczki zagraniczne*, Kwartalnik Historyczny 1959/66 (4), s. 1185–1206.
- Landau Z., Tomaszewski J.**, *Gospodarka Polski międzywojennej, t. I: W dobie inflacji (1918–1923)*, Książka i Wiedza, Warszawa 1967.
- Lenart J.**, *Alfabetyzacja społeczeństwa powiatu kolbuszowskiego i podstawowa oświata dorosłych w pierwszych latach po II wojnie światowej*, Rocznik Kolbuszowski 2010/10, s. 83–100.
- Leszczyńska C.**, *Polska polityka pieniężna i walutowa w latach 1924–1936 w systemie Gold Exchange Standard*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
- Lossowski P.**, *Ostatni akt kształtowania granic Drugiej Rzeczypospolitej – podział pasa neutralnego pomiędzy Polską a Litwą w lutym 1923 r.*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 2002/37, s. 27–39.
- Malinowski W.**, *Stabilizacja waluty w Polsce w latach 1924 i 1927 w świetle literatury*, Towarzystwo Ekonomiczne w Krakowie, Kraków 1932.
- Malecki W., Sławiński A., Piasecki R., Żuławska U.**, *Kryzysy walutowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Markowski M.**, *Dyskusja nad nazwą waluty odrodzonej Rzeczypospolitej*, Biuletyn Numizmatyczny 2019/393 (1), s. 56–67.
- Młynarski F.**, *Wspomnienia*, PWN, Warszawa 1971.
- Morawski W.**, *Gospodarka II Rzeczypospolitej*, w: K. Persak (red.), *Polski wiek XX*, t. I, Bellona i Muzeum Historii Polski, Warszawa 2009, s. 273–300.
- Morawski W.**, *Władysław Grabski, polityk, mąż stanu, reformator*, Wydawnictwo NBP, Warszawa 2004.
- Ogórek B.**, *Terytorialne zróżnicowanie demograficznych skutków I wojny światowej w populacji II Rzeczypospolitej*, w: K. Sierakowska (red.) *Metamorfozy społeczne, t. 20: Studia i materiały do dziejów społecznych Polski 1914–1918*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2018, s. 305–328.
- Olszewski K.**, *Lista strat wojennych Polski przedstawiona Komisji Odszkodowań – Paryż, marzec 1919*, w: K. Juszczyk, T. Maresz (red.), *Historia w tekstach źródłowych*, t. 3, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, Rzeszów 1999, s. 79–80.
- Pasztor M.**, *Francuskie opinie o polityce skarbowej i walutowej rządu Władysława Grabskiego (1923–1925)*, Mazowieckie Studia Humanistyczne 1999/5 (1), s. 157–165.

- Pracny A.**, *Czechosłowacka reforma walutowa z 1919 roku*, Studia Prawno-Ekonomiczne 2020/117, s. 315–333.
- Pracny M.**, *Czechosłowacka reforma walutowa z 1953 roku*, Prawo Budżetowe Państwa i Samorządu 2020/8 (2), s. 115–128.
- Przeniosło M.**, *Straty i zniszczenia wojenne na terenach wiejskich i małomiasteczkowych Królestwa Polskiego w latach 1914–1918*, w: K. Sierakowska (red.), *Metamorfozy społeczne, t. 20: Studia i materiały do dziejów społecznych Polski 1914–1918*, Instytut Historii PAN, Warszawa 2018, s. 289–292.
- Przybysz B.**, *Pierwszy rząd Władysława Grabskiego. Planowany jako przejściowy czy przejściowy z konieczności?*, Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego 2018/34, s. 225–232.
- Rusin B.**, *Lewis Namier a kwestia „linii Curzona” i kształtowania się polskiej granicy wschodniej po I wojnie światowej*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej 2013/38, s. 95–116.
- Skrzyński T.**, *Programy walki z hiperinflacją – reformy Władysława Grabskiego i Leszka Balcerowicza*, Zeszyty Naukowe. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne 2004/2, s. 73–90.
- Skrzyński T.**, *Walka z inflacją w Polsce w latach 1918–1927. Reforma Władysława Grabskiego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie 2007/733, s. 219–228.
- Stankiewicz W.**, *Konflikty społeczne na wsi polskiej 1918–1920*, PWN, Warszawa 1963.
- Stelmach M.**, *Polski kryzys walutowy i bankowy 1925 r. Ujęcie ekonometryczne*, Bank i Kredyt 2012/43 (6), s. 57–80.
- Taylor E.**, *Inflacja polska*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 1926.
- Tomaszewski J.**, *Stabilizacja waluty w Polsce*, Książka i Wiedza, Warszawa 1961.
- Zagóra-Jonszta U.**, *Polityka finansowo-skarbowa rządów przedmajowych. Walka o reformę walutową Władysława Grabskiego*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Katowicach 1982/90 (1), s. 77–101.
- Zagóra-Jonszta U.**, *Unifikacja pieniądza i walka z inflacją markową w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej*, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu 2011/168, s. 469–480.
- Zdziechowski J.**, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, „Biblioteka Polska”, Warszawa 1925.
- Zdziechowski J.**, *Mit złotej waluty*, Biblioteka Polska, Warszawa 1937.
- Zientara B., Mączak A., Ihnatowicz I., Landau Z.**, *Dzieje gospodarcze Polski do roku 1939*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1973.

Zbigniew WITCZAK

POLISH CURRENCY REFORM OF 1924

Abstract

Background: 2024 is the hundredth anniversary of the introduction of a new currency in the Polish state. This multi-faceted process was a difficult task, which was implemented by Władysław Grabski and his government, which was one of many reforms undertaken after 1918 in independent Poland. The subject of the research of this article is the currency reform carried out in Poland in 1924.

Research purpose: The aim of the work is to analyze the currency reform carried out in Poland in 1924, to discuss the reasons, assumptions and methods of its implementation, including its legal and technical aspects. The article is an attempt to answer the questions of whether it was necessary and whether, as a result of its introduction, the goals set by its creators were achieved.

Methods: The main research methods used in the article are a critical analysis of the literature on the subject and a historical analysis of legal acts introduced during the implementation of the reform.

Conclusions: The reform, which is more commonly known as Grabski's currency reform, could not be avoided. The lands that became part of Poland, and which had previously been part of other countries, required order on many levels, including the need for monetary stabilization and unification. Creating one's own currency was one of the priority tasks. The process itself encountered many difficulties, but the reform provided the foundation for creating the economic policy of the young state.

Keywords: currency reform, Polish złoty, Władysław Grabski, monetary separation.